

DE ERASMUS-MYTHE*

F(red). L. Neerhoff

Samenvatting: *Traditioneel geldt Erasmus als humanistisch icoon. Echter, hier wordt betoogd dat die typering misleidend is en in sommige opzichten zelfs apert onjuist. Verder wordt aandacht besteed aan de beweerde Jodenhaat van Erasmus en de bagatellisering daarvan in de mainstream media. Gezaghebbende instellingen wordt mythevorming verweten.*

1. Erasmus als Europa's christelijke geweten

Door zijn brede bekendheid als humanist wordt gemakkelijk vergeten dat de van oorsprong Nederlandse Desiderius Erasmus (ca. 1467-1536) toch in de eerste plaats een *vroom christen* was, wiens gehele leven in het teken stond van de het Nieuwe Testament. Voor Erasmus was niets zo belangrijk als de Godmens Jezus Christus. Alle kennis moest en kon tot hem herleid worden.

Voor Erasmus gold het christendom niet alleen als een superieure religie, maar ook als de enig ware *filosofie* (zijn befaamde *philosophia Christi*). In navolging van de klassieke filosofische scholen diende daar daadwerkelijk naar geleefd te worden.

Ofschoon Erasmus als nakomeling van de Moderne Devotie een hevige weerzin had tegen kerkelijke rituelen en voorschriften, is hij zich tot zijn dood blijven inspannen om de middeleeuwse katholieke kerk te behoeden voor uiteenvallen. Anders dan zijn tijdgenoot Maarten Luther met wie hij het in veel opzichten eens was, heeft hij er nooit mee gebroken. Zijn befaamde spitschrift *Lof der Zotheid* was dan ook geenszins bedoeld om het instituut kerk te ondermijnen, maar was veeleer een aanklacht tegen een corrupte clerus wier decadente levensstijl naar de smaak van Erasmus niet godvruchtig genoeg was.

Met zijn tomeloze werkkraft produceerde Erasmus naast een gewaagde nieuwe editie van het Nieuwe Testament een tot dan toe ongeëvenaarde stroom van publicaties over taalkunde, levensstijl, spreekvaardigheid, samenspraken en gezaghebbende teksten die heersers en burgers moesten opvoeden tot voorbeeldige christenen. Verder onderhield Erasmus als begiftigd schrijver een uitgebreid netwerk van Europese correspondenten dat hem, gecombineerd met zijn opmerkelijke reislust (Erasmus had geen vaste woon- of verblijfplaats) en niet in het minst dankzij de opkomst van de boekdrukkunst, tot het *christelijke geweten van Europa* maakte. In die hoedanigheid was hij een veelgevraagde gast, leraar en adviseur van koningen en keizers, pausen, kardinalen, bisschoppen en universiteit bestuurders. Kortom, van het gehele Europese bestuurlijke en intellectuele *establishment*.

2. Erasmus en de Reformatie

Erasmus vond in de Bijbel onvoldoende legitimiteit voor de breed gepraktiseerde Maria-cultus en heiligenverering, noch voor het dogma van de heilige drie-eenheid. Ofschoon deze bevindingen voor de katholieke orthodoxie op zichzelf al voldoende waren om Erasmus tot *ketter* te bestempelen, vonden zijn afwijkende opvattingen brede steun bij een groeiende schare gelovige dissidenten die een

---

* Lezing voor De Stichting Platform Appèl Kerk en Israël, d.d. 22 november 2016 te Den Bosch. Overige sprekers: Prof. dr. Hans Jansen en Rabijn dr.Tvsi Marx.

kerkhervorming van binnenuit voorstonden. Schrijvende misstanden zoals de handel in aflaten werden door hen ervaren als een grove ondermijning van de kerkelijke moraal. Als reactie op de funeste aflatenhandel tekende Luther in 1517 publiekelijk protest aan (markeringspunt voor het *protestantisme*). Een protest dat in 1520 uiteindelijk culmineerde in zijn definitieve breuk met de Roomse (Latijnse) kerk. Hiermee was de kerkelijke *Reformatie* (hervorming) een feit.

Om zijn afgesplitste, gereformeerde kerk te voorzien van een solide theologisch fundament liet Luther zich regelrecht inspireren door de toen zojuist verschenen nieuwe editie van het Nieuwe Testament van Erasmus. Al in 1522 publiceerde hij er een Duitstalige editie van.

Zijn inspirator Erasmus weigerde echter te breken met de katholieke kerk. Anders dan Luther, voor wie de Bijbel de enige, unieke gezagsinstantie was, hechte Erasmus toch ook belang aan de traditie. Daarbij liet hij uitdrukkelijk meewegen dat een openlijk schisma de politieke tegenstellingen tussen Europese heersers verder zou aanscherpen met een vergrote kans op *godsdienstoorlogen*.

In zijn positie tussen Bijbel en kerk toonde Erasmus zich in zijn theologische discussies met Luther een *ras-opportunist* die zijn medestanders zonder pardon liet vallen zodra dat hem uitkwam. Met zijn karakteristieke schrijfstijl van sceptische spot bleek hij zeer behendig in het ontwijken van heldere keuzes en trok zich stevast terug zodra puntje bij paaltje kwam. Bij zo'n gedraai kon het haast niet uitblijven dat beide zijden van de reformistische scheiding Erasmus gingen beschuldigen van lafheid.

3. Het vroegere humanisme

In de tijd van Erasmus had de term *humanist* een geheel andere betekenis dan nu. Toen was een *humanista* een geleerde die Grieks- Romeinse teksten bestudeerde. Oorzaak van deze *Renaissance* (wedergeboorte) van de klassieke oudheid was de geleidelijke verdwijning van de feodaliteit en de opkomst van een stedelijke elite. Voor deze meer werelds georiënteerde intellectuele voorhoede had de obscure, laatmiddeleeuwse christelijke scholastiek (gefilosofer over God) niets meer te bieden. In plaats daarvan liet men zich naast de Bijbel ook inspireren door de vergeten klassieken.

Het was tegen deze achtergrond dat in het Italië van die tijd de term *humanista* werd gemunt als contrair met "theoloog". Dit, conform de in het literaire Latijn van Cicero (106 - 43) voorkomende term *humanitas* die verwijst naar (ongespecificeerde) menselijkheid en vorming (in de betekenis van 'Bildung'). Dit zogeheten *Renaissance- of Christen-humanisme* met zijn morele en pedagogische appèl strekt zich uit over de periode van ongeveer 1250 tot 1620.

Met de Verlichting kwam de nadruk steeds meer op de autonomie van de menselijke rede te liggen. En na Charles Darwin begreep Ludwig Feuerbach dat God een schepping van de menselijke geest is. Nadien evolueerde de term *humanisme* binnen Europa geleidelijk verder totdat het in de loop van de 19-de eeuw de overheersende betekenis van een ongodsdienstige *levensovertuiging* kreeg. In plaats van God kwam nu de mens centraal te staan. Dit, als reactie op en alternatief voor het verstarde christendom van die tijd. Maar nog in 1912 kwam het humanisme als levensbeschouwing niet voor in het *Groot Nederlands Woordenboek*.

4. Het huidige humanisme

Tegenwoordig is de term humanisme een container begrip voor zo'n beetje alles wat betrekking heeft op menselijke waarden. Maar ondanks de staande verwarring over wat het humanisme nu precies behelst zijn er *minimaal twee criteria* die tezamen het humanisme karakteriseren.[1] *Ten eerste* is dat de opvatting dat elke levensbeschouwelijke positie, ook een godsdienstige, mensenwerk is. *De tweede* gedachte is dat alle mensen gelijkwaardig zijn (met erkenning van belangen tegenstellingen).

Binnen deze context zijn er vier thema's die binnen de humanistische traditie een min of meer belangrijke rol spelen. Dat zijn het *atheïsme*, de *meningsvrijheid*, de *scheiding van kerk en staat* en, het belangrijkste, de *autonome moraal*.

Hierbij wordt onder a-theïsme de ontkenning van het theïsme verstaan, d.w.z. een gearticuleerde ontkenning van het bestaan van een transcendente, almachtige goede God die de wereld heeft geschapen. Het tweede thema heeft betrekking op de *vrijheid van expressie*. D.w.z. het recht van kritiek op de *status-quo*, inbegrepen kritiek op godsdienst en meer in het algemeen op elke levensovertuiging inclusief het humanisme zelf. Verder wordt met de scheiding van kerk en staat een *religieus neutrale staat* bedoeld. D.w.z. een staat waarbinnen niet gekozen wordt ten gunste of ten nadele van een bepaalde religie. Dit humanistische ideaal onderscheidt zich van alternatieve modellen als een atheïstische staat, een staatskerk of een staat die alle religies gelijk behandelt. Ten slotte is er het leerstuk van de *autonome moraal* die in navolging van Socrates de oorsprong van de moraal bij de mens zelf veronderstelt. Daar staat de zogeheten goddelijke bevelsmoraal tegenover. Goed of fout wordt dan gelegitimeerd door zich op God of openbaringen te beroepen.

Direct na de tweede wereldoorlog maakte het georganiseerde humanisme opgang. In ons land werd het *Humanistisch Verbond* opgericht om de emancipatie van buitenkerkelijken te bevorderen. In internationaal verband is het Verbond ingebed binnen de *International Humanist and Ethical Union*, die een *ethisch* humanisme voorstaat. Dit komt niet alleen tot uiting in hun naam maar is ook uitgewerkt in hun zogenaamde *Declaration of Amsterdam* uit 2002. Daarin wordt onder meer bepaald dat hun humanisme ethisch en rationeel is, democratie dient te bevorderen en als alternatief dient voor dogmatische religie.

Opmerking. Binnen het *ethisch* humanisme heeft *eigenbelang* een uitgesproken negatieve connotatie. Dat is opmerkelijk omdat eigenbelang de kern is van de biologische evolutie. Zelfs de Gulden Regel berust op het wederkerig onderkennen van belangen. En ook de publieke moraal is niets anders dan de resultante van een belangen afweging. Verder impliceert het normatieve karakter van het *ethisch* humanisme dat de focus meer ligt op hoe het hoort in plaats van hoe het is. Hier ligt ook het contrast tussen Erasmus enerzijds en Niccolò Machiavelli anderzijds. Net als Erasmus was zijn leeftijdgenoot Machiavelli adviseur van machthebbers. Met zijn briljante analyse van *feitelijke* machtsuitoefening werd Machiavelli uiteindelijk een van de belangrijkste grondleggers van de moderne politieke wetenschappen.

5. Erasmus en het humanisme

Het is een uitgemaakte zaak dat Erasmus als classicus, moraal theoloog en scherpzinnig en gedreven criticus van de katholieke orthodoxie een Christen-humanist van internationale allure was.

Maar was Erasmus ook een humanist in de huidige betekenis? Alles in Erasmus verzette zich tegen gearticuleerd ongelof (atheïsme), en sterker nog tegen elk ander geloof waarbij, zoals we straks zullen zien het Judaïsme wel de kroon spande. Zijn veel geprezen tolerantie hield kennelijk op waar het andersdenkenden betrof. En in plaats van dat hij de oorsprong van de moraal bij de mens zelf zocht, legitimeerde hij die middels Bijbelse openbaringen. Dit dogmatische geloof in het transcendente is zelfs regelrecht in strijd met een kernwaarde van het huidige humanisme. Verder was Erasmus een voorstander van een katholieke monarchie en had hij geen enkel vertrouwen in democratische processen. Daar staat weer tegenover dat Erasmus wèl de meningsvrijheid bepleitte, ofschoon hij die vrijheid strikt beperkt zag tot de individuele geleerde. (Waarbij Erasmus ongetwijfeld ook aan zichzelf moet hebben gedacht, bang als hij was om van ketterij te worden beschuldigd.) Maar resumerend voldoet het Christen-humanisme van Erasmus aan geen van de minimale criteria van het moderne humanisme (autonome moraal en gelijkwaardigheid). Tot hier, en tegen deze achtergrond

kan Erasmus onder voorbehoud op z'n best als een gelovige overgangsfiguur naar het hedendaagse humanisme worden beschouwd.

6. Erasmus en de Joden

De christelijke claim dat Jezus Christus de beloofde Messias van het Joodse Oude Testament zou zijn, wordt zoals bekend niet zelf door de Joden erkend. Dit, gevoegd bij de overlevering dat de Joden Christus (zelf een Jood) hebben uitgeleverd aan zijn Romeinse executeurs, geeft voldoende voeding aan de al eeuwen durende *animositeit* tussen christenen en Joden.

Omstreeks de tijd van de Europese Reformatie - juist toen Erasmus op het hoogtepunt was van zijn roem - ging, zoals we zagen het christelijke bastion barsten vertonen. Ook de relatie tussen christenen en Europese Joden werd navenant op scherp gezet. En, bang als hij was dat de broze eenheid van het laat-middeleeuwse christendom ondermijnd zou worden, verzette Erasmus zich fel tegen elke Joodse inmenging.

Dit uitte zich in het bijzonder in zijn levenslange en hardnekkige verzet tegen de *Hebreeuwse Renaissance* die mede door de zojuist opgekomen boekdrukkunst een hoge vlucht nam [2]. En ofschoon Erasmus wel degelijk het Hebreeuws naast het Grieks en Latijn als een "heilige tong" onderkende had hij zelf een grote weerzin tegen die taal. Hij was zelfs als een van de weinigen onder de Renaissance humanisten slechts oppervlakkig bekend met het Hebreeuws en noemde het meer dan eens een barbaarse taal. Deze vijandigheid jegens het Hebreeuws bracht hem dan ook flagrant in tegenspraak met z'n eigen credo van *ad fontes* (terug naar de bronnen). Immers als er één bron van het christendom genoemd moet worden dan is het wel het Hebreeuwse Oude Testament!

Opvallend in dit verband is Erasmus' ambivalente bemoeienis met de strijd die de vermaarde jurist Johannes Reuchlin voerde tegen de Inquisitie om Hebreeuwse teksten te behoeden voor vernietiging op de brandstapel. Die hadden aan de tot het christendom bekeerde Jood Joseph Pfefferkorn een fanatieke medestander. Ofschoon deze Pfefferkorn zich net als Erasmus fel keerde tegen Joodse invloed, zag hij Pfefferkorn als een slinkse exponent van een Joodse vijfde kolonne ("Jodengebroed" volgens Erasmus) die de katholieke kerk van binnenuit wilde ondermijnen. M.a.w. een bekeerde Jood was erger dan een Jood (een "super-Jood" volgens Erasmus). En dit gold niet slechts voor het individu Pfefferkorn maar voor alle tot het christendom bekeerde Joden (door Erasmus ook "doop-Joden" genoemd). Daarmee speelde hij *contre coeur* de Inquisitie in de kaart.

Let wel, op hetzelfde moment dat Erasmus zijn scheldpartijen tot Pfefferkorn richtte, werden er in Spanje duizenden bekeerde Joden op de brandstapel vermoord wegens hun vermeende geheime Joodse levenswijze.

Verder vroeg Erasmus in een brief naar de Inquisiteur zich af waarom Reuchlin zich zo inspande als het er "slechts" om ging Joden onrechtvaardig lijden te besparen. Pas na Reuchlin's dood heeft Erasmus zich openlijk en nogal ongeloofwaardig in positieve zin over hem uitgelaten.

Zijn prominente positie als Europa's christelijke geweten verplichtte Erasmus redelijkerwijs tot een evenredige verantwoordelijkheid ter zake. Maar in plaats van de gespannen relatie tussen christenen en Joden te matigen gooide Erasmus olie op het vuur. Getuige het volgende, samenvattende citaat van de prominente historicus van de Renaissance Diarmaid MacCulloch: "Desiderius Erasmus gaf met zijn *opvallende Jodenhaat* het *voorbeeld* aan allen die zich in Europa tot de *intellectuele voorhoede* rekenden".[3] En inderdaad, talrijk zijn de bewaard gebleven anti-Joodse uitlatingen van Erasmus.

Ter illustratie eerst zijn uitspraak: "Ik zie de Joden als een volk vervuld van de langdradigste verzin-sels die alles met een soort mist toedekken: Talmoed, kabbala, tetragrammaton, poorten van licht- niets dan woorden. Ik zag Christus liever vermengd met Scotus dan met die rommel van hen". (Erasmus beschouwde de vroeg-middeleeuwse theoloog Scotus als een obscurantist.) Dan, als een van de

redenen waarom hij herhaalde uitnodigingen naar Spanje afsloeg, voerde hij aan dat "het er krioelde van Joden". En, over de door Erasmus gewantoude, bekeerde Pfefferkorn: "Het zou de moeite waard zijn geweest om hem in het doopvont te laten verzuipen", en "Als je hem opensnijdt, springen er zes-honderd Joden uit". M.a.w. eens een Jood altijd een Jood. Alsof dat nog niet genoeg is: "Als het haten van Joden de echte christen legitimeert, dan zijn wij allen voortreffelijke christenen".

Verder was Erasmus het met Luther eens toen die de Wetten van Mozes wilde vervangen door het christelijke evangelie. Trouwens, na de waterscheiding tussen Erasmus en Luther in 1520, dacht Luther aanvankelijk dat hij de Joden iets nieuws te bieden had, en hoopte hen alsnog te bekeren tot zijn gereformeerde geloof. Maar toen hij tot zijn bittere teleurstelling merkte dat zijn aanbod werd afgewezen, sloeg zijn eerdere toenaderingsgezindheid om in blinde haat. Getuige zijn beruchte boek uit 1543 *Von der Jüden und ihren Lügen*, dat leest als een blauwdruk voor de *Kristallnacht* van de nazi's in 1938.

7. Was Erasmus een antisemiet?

Bovenstaande citaten van Erasmus geven blijk van een onversneden antisemitisme. En dat was dan ook de conclusie van de jurist en historicus Guido Kish. In 1969 publiceerde hij de vernietigende studie *Erasmus' Stellung zu Juden und Judentum* waarin Erasmus als slag bij heldere hemel werd ontmaskerd als een rabiante antisemiet.[4] Maar ondanks de van Erasmus afkomstige anti-Joodse citaten waarop hij zijn oordeel baseerde, werd Kish verweten dat hij zich had beperkt tot de correspondentie van Erasmus [5] en zijn overige werk buiten beschouwing had gelaten. Daardoor zou zijn studie niet representatief zijn.

Voor de classicus en Erasmus bewonderaar Shimon Markish was dit de aanleiding om het gehele oeuvre van Erasmus [6] op uitlatingen met betrekking tot Joden te onderzoeken. Als geëmigreerde Russische Jood wiens vader door Russische antisemieten was vermoord lag de Joodse zaak hem na aan het hart en was hij erop gebrand Erasmus vrij te pleiten van antisemitisme. Het resultaat van zijn naspeuringen publiceerde hij in 1979 in zijn boek *L'Age d'Homme*. [7] Hierin verzamelde hij minutieus alle uitspraken van Erasmus over Joden en maakte daarbij een scherp onderscheid tussen anti-Judaïsme en antisemitisme.

Markish betoogt dan dat het wettische Judaïsme (door Erasmus "leeg" genoemd) voor Erasmus de antithese was van zijn *philosophia Christi*. Erasmus introduceerde zelfs de term "nieuw-Judaïsme" om zijn dedain voor ceremoniële geloofsuitingen binnen zijn eigen kerk te typeren. Kortom, ook volgens Markish kregen de Joden de schuld van alles wat Erasmus verafschuwde. Naar algemeen gebruik noemde Erasmus bekeerde Joden zelfs marranen (varkens). Niettemin worden de antisemitische scheldpartijen van Erasmus die al door Kish waren opgemerkt door Markish gerelativeerd als uitzonderingen van een verder niet wezenlijk in het Jodendom geïnteresseerde Erasmus.

Markish geeft dan nog een lijst van diskwalificaties die Erasmus gebruikte om Joden uit de tijd van Jezus te typeren. Joden, die volgens hem precies hetzelfde zijn gebleven als de Joden in zijn eigen tijd. Ik citeer: "Joden zijn ongelovige, goddeloze mensen, ze zijn volslagen blind, het zijn ellendelingen, het zijn halsstarrige, koppige, onhandelbare, ondankbare en vergeetachtige mensen, Joden zijn corrupte, zondige en hopeloos bijgelovige lieden, ze zijn arrogant, kwaadaardig en achterdochtig, het zijn inferieure, laag-bij-de-grondse, dwaze, domme en wilde mensen, Joden zijn gemeen, jaloers en fanatiek van aard, het zijn beklagenswaardige, rampzalige, ellendige, miserabele en onvruchtbare mensen, die door alle volkeren van de wereld worden gesmaad, veracht en verworpen."

Deze stigmatiserende typering van Joden waaruit een diepe minachting voor Joden vanaf spat plaatst Markish echter in een historische context, en wijst erop dat het gebruik ervan in Erasmus' tijd *common practice* was en bovendien niet veel zou afwijken van wat de christelijke theoloog Augustinus ook al deed. (Alsof Erasmus niet verantwoordelijk zou zijn voor zijn eigen mening, *quod-non!*).

Het zal nu niet verbazen dat Markish' eindconclusie was dat Erasmus niet als antisemiet maar als een *a-Semiet* (Semitisch neutraal) moet worden beschouwd.

Echter, strikt genomen ligt de cesuur voor antisemitisme niet bij Joden als ras (Semiet, biologische categorie) maar bij Joden als volk (sociaal-culturele categorie), en juist over dat verschil laat Markish zich opmerkelijk genoeg in zijn eindoordeel niet verder uit!

Naast historische relativering (waarbij grote vraagtekens zijn te plaatsen) leunt Markish' betoog zwaar op de stelling dat de "ware" christen per definitie Judaïsme- vijandig zou zijn (hetgeen ook al te betwijfelen valt), en dat de levende vlees-en-bloed Jood Erasmus onverschillig zou hebben gelaten. Deze laatste suggestie om Erasmus vrij te pleiten van antisemitisme lijkt ook al op drijfzand te berusten. Immers, desinteresse en sociale afstand (tussen Erasmus en Joden) is geen ontlastend argument, maar is in combinatie met stigmatisering (van Joden) juist faciliterend voor het ontstaan van antisemitisme! [8] Bovendien, hoe zou Markish nu nog de positie van Thomas More moeten typeren? Thomas More, tijdgenoot en goede kennis van Erasmus, die nooit is betrapt op een onvertogen woord over de Joden! En wat zou zijn oordeel zijn over Erasmus' leeftijdgenoot Machiavelli?

Tot zijn teleurstelling werd Markish' studie nauwelijks door Joden opgemerkt, en groot was dan ook zijn vreugde toen de Joodse theoloog en historicus Arthur A. Cohen zich bereid toonde om een nawoord te schrijven in de Amerikaanse editie van Markish' boek, getiteld *Erasmus and the Jews*. [7]

In zijn kritische nawoord stelt Cohen dat juist omdat Markish meer dan enig voorganger Erasmus' gehele oeuvre minutieus op uitspraken over Joden heeft nageplozen en geïnterpreteerd, hij ongewild meer anti-Joodse uitspraken van Erasmus heeft ontdekt dan er tot dan toe bekend waren!

En nadat Cohen heeft toegegeven dat Markish Erasmus heeft vrijgepleit van het *vulgaire* antisemitisme dat Markish in zijn vorige vaderland de Sovjet-Unie aan den lijve had ondervonden, komt hij op grond van precies het door Markish geproduceerde feitenmateriaal tot een geheel andere conclusie dan Markish zelf. Resumerend stelt Cohen namelijk dat Erasmus wel degelijk in de antisemitische traditie staat die uiteindelijk naar de dodenkampen voerde!

Voor de duidelijkheid: deze ontluisterende conclusie staat in het nawoord van Markish' eigen boek, hetzelfde boek waarin hij de deskundigheid van Cohen expliciet erkent en verwelkomt!

De vermaarde historicus Jonatan Israël formuleert het in zijn boek "*De Joden in Europa*" als volgt, "Maar de absolute exponent van het christelijk-humanistisch antisemitisme was Erasmus zelf. Erasmus kan zelfs worden beschouwd als een voorloper van zowel Luther als het pausdom in het formuleren van het nieuwe, meer ideologisch getinte antisemitisme van de 16-de eeuw." [9]

8. Een cover-up

Ofschoon Kish's onthullende brochure nu alweer bijna 50 (!) jaar geleden verscheen, lezen we op de website van het prestigieuze *Erasmus Center for Early Modern Studies* onder "pacifisme": "Er zijn anti-Joodse uitspraken van Erasmus bekend (die het *Center* overigens niet expliciteert, FLN), maar deze zijn *altijd* gericht tegen concrete personen aan wie hij een grondige hekel had. Van systematische en politiek-ideologische Jodenhaat - wat we dan anachronistisch ook wel antisemitisme zouden kunnen noemen - is bij Erasmus *absoluut geen sprake*".

En inderdaad, de tot fysiek geweld oproepende Jodenhaat van Luther wordt door Erasmus weliswaar niet geëvenaard, maar dat laat onverlet dat bovenstaand citaat van het *Erasmus Center* niet alleen flagrant weersproken wordt door de gegeven citaten van Erasmus zelf, maar gaat bovenal geheel voorbij aan de *impact* van zijn Jodenhaat als Europa's christelijke geweten!

Over het motief van deze opzichtige verdoezeling van Erasmus' anti-Joodse gezindheid kan men speculeren, maar wetenschappelijk is het beslist niet. Ikzelf houd het op een *cover-up*. Een *cover-up* ten dienste van weloverwogen mythevorming. Het *Erasmus Center* kan immers moeilijk onbenul ter

zake worden verweten, want is een internationaal wetenschappelijk "Center of Excellence" en beheert een van de omvangrijkste Erasmuscollecties ter wereld.

Dit verbloemen van de feiten wordt nog met lengte overtroffen door het *Huis van Erasmus*. Het heeft er alle schijn van dat men daar de zelf gefabriceerde reputatie van Erasmus gebruikt om die voor het karretje van hun "vredespropaganda" te spannen. Ofschoon Markish gretig wordt aangehaald om Erasmus van antisemitisme vrij te pleiten, wordt er over Cohen's kritiek op Markish gezwegen als het graf. Gescheld van Erasmus op Joden wordt afgedaan als "sarcasme" of als een "grapje"!

Kennelijk rust er een levensgroot taboe op Erasmus' ontegenzeggelijk anti-Joodse gezindheid. Zo omarmt het *Humanistisch Verbond* Erasmus wel als humanistisch icoon maar doet geen werkelijk kritisch onafhankelijk onderzoek naar hem. Met dergelijke ideologisch slappe knieën kan het ook haast niet anders dat men daar de oren laat hangen naar het *Huis van Erasmus*.

Verder is het veelzeggend dat de nog in 2001 bewerkte editie van Johan Huizinga's Erasmus-biografie uit 1924 in het geheel niet rept over Erasmus' intolerantie jegens Joden. Sterker nog, de twee belangrijkste auteurs die schreven over Erasmus en de Joden, te weten Guido Kisch en Shimon Markish ontbreken volledig in de opgenomen literatuurlijst over Erasmus tussen 1936-1999!

9. Slotconclusies

Door Erasmus zonder nadere toelichting als humanist te betitelen wordt de valse suggestie gewekt alsof zijn geloof in God voor Erasmus niet leidend zou zijn geweest. Misleidender kan haast niet. Immers als er iets is dat Erasmus *niet* was dan is dat wel een ongelovige. En Bijbels ongelooft is juist wél een essentiële kernwaarde van het huidige humanisme.

Dus juist omdat hij zijn geloof in de Godmens Christus altijd prominent boven alles stelde, kan de Christen-humanist Erasmus beslist *geen* humanist in de huidige betekenis worden genoemd.

Voorals *seculiere* humanisten zouden ruitelijk hun misrekening moeten erkennen en Erasmus niet langer als een icoon moeten blijven omarmen. Zijn onomstreden intolerantie jegens Joden komt daar nog eens als extra argument bovenop. Verder lijken degenen die Erasmus beschuldigen van antisemitisme een sterke zaak te hebben. Ofschoon zijn antisemitisme niet racistisch is gemotiveerd, maar op religieuze stereotypering is gegrond.

Het *Erasmus Center for Early Modern Studies* wordt verweten dat zij de anti-Joodse gezindheid van Erasmus bewust bagatelliseren en daardoor een onjuist beeld van Erasmus geven. Erger nog is het alles overtreffende *Huis van Erasmus* dat regelrechte mythevorming wordt verweten. Verder zwijgt het *Humanistisch Verbond* in alle talen over de intolerantie van hun held Erasmus jegens Joden. Dit is vooral opmerkelijk omdat het Verbond een *ethisch* humanisme voorstaat!

Referenties

- [1] Derkx, Peter, **Humanisme als moderne levensbeschouwing**, Humanistic University Press, 2009
- [2] Jansen, Hans, **Protest van Erasmus tegen renaissance van Hebreeuwse literatuur**, 2010
- [3] MacCulloch, Diarmaid, "Reformatie, het Europese Huis gedeeld 1490-1700, 2005 (2003)
- [4] Kisch, Guido, **Erasmus' Stellung zu Juden und Judentum**, Tübingen, 1969
- [5] Erasmus, Desiderius, **Correspondentie**, Ad Donker bv., 2005
- [6] Erasmus, Desiderius, **Verzameld werk**, Athenaeum-Polak & Van Gennep, 2001
- [7] Markish, Shimon, **Erasmus and the Jews**. With an Afterword by Arthur A. Cohen, Chicago, 1986
- [8] Arkel van, Dik, **The Drawing of the Mark of Cain**, Amsterdam, 2009
- [9] Israël, Jonathan, **De Joden in Europa, 1550-1750**, Van Wijnen, 2003 (1985, 1989, 1998)